

psychological and broadly speaking are psychological complexes of factors of transformation of the group organized more or less in panicky crowd.

The stages of reaction of crowd are certain by ears of таформування panic in modern realities of social tension. Certainly, that at co-operating with crowd needs: to reduce intensity of emotional infection, show people out of such state and rationalize, individualize his psyche. For this purpose there are receptions of operating on crowd from outside and from within, crowds which take into account "geography", Geography of crowd is determined by a difference between more dense kernel and rarefied periphery. The effect of the emotional swirling is accumulated in a kernel, and a man which appeared there tests his influence stronger. Most activity is shown comparatively by small part of people which present crowd. Other they are actively supported, yet more people support passively, and on periphery - different family observers. But all this mass gives to the kernel force of motivation, complemented by feeling of anonymity and impunity.

Keywords: *elemental conduct of people, panic, rumors, plot of a story, social-psychological factors of forming of panicky crowd.*

Надійшла до редакції 19.09.2014

Бідняк Г. С.

викладач

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

УДК 343.98

СТРУКТУРА І ЗМІСТ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА ТА ЙОГО МІСЦЕ В СИСТЕМІ ДОКАЗІВ У ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ШАХРАЙСТВА

Досліджено проблемні питання щодо структури висновку експерта, проаналізовано законодавчі акти та думки провідних науковців з приводу повноти змісту висновку експерта та його оцінці при розслідуванні шахрайств.

Ключові слова: *судова експертиза, висновок експерта, структура висновку експерта, зміст висновку експерта.*

Постановка проблеми. Використання спеціальних знань у різних формах значно розширює пізнавальні можливості органів досудового розслідування та суду, дозволяє використовувати новітні науково-технічні засоби під час протидії злочинності, зокрема при розслідуванні шахрайств. Однією з таких форм є проведення судової експертизи, оформлене у вигляді висновка експерта.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Вагомий внесок у вивчення цієї проблеми зробили Т.В. Аверьянова, Л.Ю. Ароцкер, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, В.Д.Берназ, А.І. Вінберг, А.Ф. Волобуєв, В.Г. Гончаренко, Г.І. Грамович, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, В.О. Коновалова, Ю.Г. Корухов, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко,

В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, О.Р. Росинська, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, І.Я. Фрідман, В.Ю. Шепітько, О.Р. Шляхов, М.Г. Щербаковський та інші. Останнім часом проблематика цього питання досліджувалася Л.М. Головченко, А.І. Лозовим, І.В. Пирогом, Е.Б. Сімаковою-Єфремян. Водночас детальнішого висвітлення потребують питання щодо структури та змісту висновка експерта при розслідуванні шахрайств. Це пояснюється змінами в процесуальному законодавстві та сучасними потребами практики розслідування досліджуваної категорії злочинів.

Метою даної роботи є дослідження структури та змісту висновку експерта та їх значення при розслідуванні шахрайств.

Виклад основного матеріалу. Як справедливо зазначає М.Г. Щербаковський, висновок експерта повинен розглядатися в двох аспектах. З одного боку – це письмовий акт, в якому описані дослідницькі процедури, доводяться проміжні результати та обґрунтування кінцевих висновків. Логіка висновку експерта така, що вона відображає весь хід та результати проведеного ним дослідження. З іншого боку – це процесуальний документ, котрий повинен складатися відповідно до положень кримінально-процесуального законодавства [9, с. 161]. У висновку експерта як у джерелі доказу науковець виділяє зміст (висновок, що обґрунтований проведеним експертом дослідженням та його професійною оцінкою фактів дійсності) та форму (висновок як процесуальний акт).

На відміну від інших видів доказів, знання, викладені у висновку експерта, мають більше гарантій достовірності. З цього приводу, В.М. Ревака пояснює наведене твердження рядом об'єктивних факторів: незацікавленістю й об'єктивністю експерта, науковим характером відомостей, що містяться у висновку, відображенням у висновку всього шляху формування цього знання, можливістю через іншого експерта повторно перевірити результати первісної експертизи і т.д. [8, с. 153]. Разом з тим, для того, щоб фактичні дані, що містяться у висновку експерта, набули статусу доказу та мали безсумнівне походження, його змісту необхідно приділити достатньо уваги.

Відповідно до криміналістичної літератури структура висновку експерта наступна:

- вступна частина;
- дослідна або дослідницька частина;
- синтезуюча частина;
- підсумки;
- додатки (таблиці, малюнки, тощо)[1;7].

Аналіз судово-слідчої практики та анкетування працівників практичних підрозділів ОВС свідчать про те, що в більшості випадків слідчий та суддя не заглиблюються в дослідну та синтезуючу частини висновку. Непоодинокі випадки коли спочатку вивчаються підсумки, їх відповідність поставленим питанням та іншим доказам у провадженні, потім наявність необхідних реквізитів та дотримання інших процесуальних вимог. Такі факти були відмічені у категорійних висновках і, навпаки, прямо протилежні у імовірних виснов-

ках та висновках «не представляється можливим». Тобто слідчий вивчає дослідну частину.

Також, було встановлено, що під час призначення ідентифікаційних експертиз в 90% випадків слідчих цікавлять підсумки проведеного дослідження. У випадку призначення діагностичних та класифікаційних експертиз 83% співробітників слідчих підрозділів наголошують на значенні одержаної інформації для організації розслідування дослідної частини.

Безперечно, слідчий оцінює висновок експерта для того, щоб мати доказове значення, орієнтовне чи пошукове. Проте він не має відповідного обсягу знань, достатніх для оцінки правильності та якості проведених досліджень, застосованих методів тощо. З цього приводу Н.І. Клименко наголошує, що висновок експерта може мати вирішальне значення для розкриття злочину на початковому етапі розслідування, проте коли будуть отримані прямі докази, висновок експерта втрачає цінність і враховується тільки поряд із іншими доказами [2, с. 162].

Слід зазначити, що доказом у справі є весь документ у цілому, тобто весь висновок експерта, у якому містяться наведені в ньому відомості й отримані в процесі експертного дослідження фактичні дані, спрямовані на вирішення поставлених питань. Тобто, проміжні висновки та проміжні дані самі по собі не можуть бути доказами окремо від процесуально оформленого висновку.

В свою чергу, В.М. Ревака відмічає, що проміжні дані і проміжні висновки можуть бути використані слідчим чи судом без кінцевих висновків і незалежно від них, наприклад, як інформація для ухвалення рішення про проведення слідчих дій, для висування версій і т.д. Повне заперечення значення проміжних даних і висновків може призвести до невикористання тієї важливої інформації, яка може міститися у висновках і даних, що повідомляються експертом [8, с. 146].

Структура висновку експерта визначає його зміст, який відображений у КПК України та підзаконних нормативно-правових актах наступним чином: коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта) та на якій підставі була проведена експертиза; місце і час проведення експертизи; хто був присутній при проведенні експертизи; перелік питань, що були поставлені експертові; опис отриманих експертом матеріалів та які матеріали були використані експертом; докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні, отримані результати та їх експертна оцінка; обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання [3, с. 56].

Однак слід звернути увагу на одне з найбільш дискусійних питань, яке зустрічається в експертно-слідчій практиці при розслідуванні шахрайств: на повноту інформації, яка викладена у висновку експерта. Враховуючи, що серед шахраїв зустрічаються особи з високим інтелектуальним рівнем розвитку, а інформація, що міститься у дослідній частині висновку експерта має

специфічний характер, то може бути використана ними у подальших злочинних цілях.

Згідно з загальними вимогами до викладення дослідної частини і з метою обґрунтування кінцевих висновків, як відмічає С.П.Лапта, експерт повинен ретельно описати хід і результати дослідження, тобто по суті – спосіб виготовлення обмежених або заборонених до обороту об'єктів [6, с.40]. Ми приєднуємося до думки науковця та вважаємо доцільним складати один із екземплярів висновку у скороченому вигляді, який буде надаватися стороні-замовнику експертизи. Другий екземпляр повинен складатися у розгорнутому вигляді, де в дослідній частині докладно викладені всі процеси, методи дослідження, ознаки, на яких ґрунтується висновок. Повний екземпляр повинен зберігатися в архіві експертної установи, де з ним може ознайомитися слідчий у разі потреби.

Слушною є думка М.Г. Щербаковського, який вважає, що питання про те, з яким ступенем деталізації повинно викладатися дослідження, проведене експертом, вирішується у кожному конкретному випадку окремо. Методи, що застосовуються, можуть бути тільки перелічені, якщо вони широко відомі та апробовані експертною практикою. При цьому посилення на метод супроводжується вказівкою його режиму та параметрів. Якщо метод недостатньо відомий, потрібно вказувати довідкову літературу, матеріали, що фіксують апробацію та впровадження даного методу (методики) [9, с. 168].

Повністю погоджуємося з позицією І.В.Пирога, який аргументовано звертає увагу на консультаційну форму використання спеціальних знань [5, с. 34]. Роз'яснення експертом окремих частин дослідження дозволить слідчому отримати необхідну інформацію, уточнити окремі пункти або розширити їх. Як показали результати опитування слідчих та експертів в Дніпропетровській області у 79% консультації використовувалось ними в наступних випадках: перед призначенням експертизи, в процесі її виконання, при підготовці додаткових матеріалів тощо.

На доцільності присутності слідчого при виконанні експертиз наголошує В.М. Махов. Він виділяє такі позитивні моменти зазначеного аспекту: отримання інформації про проміжні результати, надає експерту додаткову інформацію та дозволяє запобігти призначенню додаткових експертиз та допиту експерта [4, с. 203].

Ще одним аргументом на користь скороченого варіанту висновку експерта є особова справа, котра оформлюється при проведенні експертиз в державних експертних установах на кожний висновок експерта. Відповідно до практики цих установ вона комплектується наступними документами: облікова картка (де містяться дані про експерта, термін виконання експертизи, вид експертизи, тощо), копія постанови про призначення експертизи (відношення або заяви), опис об'єктів та речових доказів, договір на проведення досліджень (випробувань), протокол проведення дослідження, копія висновку експертизи (копія супровідного листа, копія рахунку за проведені дослідження), дані первинних спостережень, лист переговорів з ініціаторами по

проведенню досліджень (випробувань) та інші документи при необхідності. Ці матеріали також зберігаються в архіві експертної установи.

Окрім того, кримінальним процесуальним законодавством передбачено, що кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку. Також суд має право призначити одночасний допит двох експертів для з'ясування причин розбіжностей у висновках. Тобто, можна допитувати експертів, залучених для проведення експертизи, як стороною захисту, так і обвинувачення. Крім того, сторони кримінального провадження мають можливість надавати відомості стосовно допитуваного експерта, що дає можливість суду та сторонам кримінального провадження об'єктивно оцінити надані висновки та кваліфікацію експертів.

Відповідно до КПК України в своєму висновку експерт має право зазначити відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких сторона-замовник не ставила питання.

Так, експертом НДЕКЦ при ГУМВС України в Дніпропетровській області була проведена техніко-криміналістична експертиза, призначена по кримінальному провадженню за фактом шахрайства з фінансовими ресурсами. На експертизу були винесені питання стосовно відбитків печатки на представленому договорі. В процесі їх дослідження експерт звернув увагу на підпис, виконаний від імені бухгалтера. Було встановлено, що підпис виконано за допомогою технічної підготовки, а саме перемальовано напросвіт. Експерт зазначив результати дослідження у висновку, завдяки чому у слідчого розширилась доказова база, а процесуальний статус бухгалтера змінився зі свідка на підозрюваного.

Непоодинокі випадки, коли слідчий сам робить певний умовивід завдяки наявним ознакам, що видимі неозброєним оком. Та без оцінки експерта, його наукового тлумачення на основі спеціальних пізнань вони не можуть бути обґрунтовані і виконувати роль доказу. Безперечно, нове знання у висновку експерта одержується за рахунок логічної обробки вихідних даних (стан об'єктів, їх ознаки за кількісними та якісними показниками, тощо) і являється опосередкованим знанням.

Так, під час проведення огляду місця події за фактом шахрайства в приміщенні, що використовувалось шахраями як офіс, слідчий СУ ГУМВС України в Дніпропетровській області виявив декілька договорів купівлі-продажу квартир, в яких були наявні ознаки підчистки у місцях розташування знаків дати. Виявлені ознаки він зафіксував у протоколі, але потім призначив техніко-криміналістичну експертизу документів. В процесі дослідження експерт виявив та зафіксував ознаки підчистки, встановив попередній зміст цифрових записів та дав наукове обґрунтування своєму висновку.

Висновки. Таким чином, існує ряд проблемних питань використання висновку експерта при розслідуванні шахрайств. Окрім того, що в кримінально-процесуальному законодавстві чітко не визначено їх окремі аспекти, звертаємо увагу на наступне. Для того щоб слідчий та суд мали можливість в

повній мірі дати оцінку висновку експерта вони повинні володіти загальними знаннями в галузі криміналістичної експертизи. В свою чергу, експерт-криміналіст, як спеціально обізнана особа в певній галузі, в процесі дослідження припускає глибокий аналіз всього висновку, ґрунтуючись на наукових, технічних чи інших спеціальних знаннях. І тільки він в повній мірі може з'ясувати правильність та обґрунтованість застосованих методик дослідження, вирішити питання чи всі необхідні в даному випадку методи були застосовані, чи правильно були визначені та оцінені ознаки, за якими він дійшов певних підсумків. А застосовування слідчими та судом процесуальних та не-процесуальних форм використання спеціальних знань, таких як консультаційна допомога, допит експерта, присутність при проведенні експертизи та ін., допоможе правильній оцінці висновку експерта та його використанні як джерела доказів, а фактичних даних, що містяться у ньому – доказами.

Бібліографічні посилання

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз, затверджена наказом Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 р. (у редакції наказу Міністерства юстиції України № 1950/5 від 26.12.2012 р.), зареєстрована в Міністерстві юстиції України 02.01.2013 р. за № 1/22533.
2. *Клименко Н.І.* Судова експертологія: курс лекцій: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл./ Н.І. Клименко – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 528 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – Х. Одісей, 2012. – 360 с.
4. *Махов В.Н.* Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений: Монография / В.Н. Махов – М.: Изд-во РУДН, 2000. – 296 с.
5. *Пиріг І.В.* Теоретичні основи експертної діяльності органів внутрішніх справ: монограф./ І.В. Пиріг– Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. – 312 с.
6. *Ланта С.П.* Правові та наукові основи використання судових експертиз при розслідуванні злочинів.: дисер./ Сергій Павлович Лапта – Х., 2006. – 234 с.
7. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-ХІІ // ВВР України. – 1994. – № 28, зі змінами, внесеними згідно із Законами N 4652-VI (4652-17) від 13.04.2012, ВВР, 2013, N 21, ст.208 N 4711-VI (4711-17) від 17.05.2012, ВВР, 2013, N 14, ст.89 [Електр. ресурс]. – Режим доступу: // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
8. *Ревака В.М.* Форми використання спеціальних пізнань в досудовому провадженні: дисер./ Віктор Миколайович Ревака – Х., 2006. – 202 с.
9. *Щербаковский М.Г.* Судебные экспертизы: назначение, производство, использование: учебно-практическое пособие / М.Г. Щербаковский. – Харьков: Эспада, 2005. – 544 с.

Бидняк А. С. Структура и содержание заключения эксперта и его место в системе доказательств в производствах о мошенничестве. Исследованы проблемные вопросы, касающиеся структуры заключения эксперта, проанализированы законодательные акты и позиции ведущих ученых по поводу полноты содержания заключения эксперта и его оценке при расследовании мошенничества.

Ключевые слова: судебная экспертиза, заключение эксперта, структура заключения эксперта, содержание заключения эксперта.

Bidnyak A. S. Structure and content of the expert's conclusion and its place in the system of evidence for the proceedings of fraud. The article deals with problematic issues related to the structure of the expert's conclusion. Legislation and positions of the leading scientists on the completeness of the content of the expert's conclusion and its evaluation in the investigation of fraud are analyzed.

Using the expert knowledge in various forms significantly expands the informative opportunities of the prejudicial investigation authorities and court and provides the possibility of implementation of the latest scientific and technological means at crime prevention, particularly when investigating fraud. One of these forms is conducting judicial expertise, presented in the form of expert's conclusion.

So that the actual data contained in the expert's conclusion, acquired the status of evidence and possessed the undoubted origin, sufficient attention should be given to the content of the expert's conclusion

According to the forensic literature the expert's conclusion should have the following structure: introductory part; research or exploratory part; synthesizing part; findings; applications (tables drawings, etc.).

The structure of the expert's conclusion determines its content that is reflected in the Criminal Procedure Code of Ukraine and subordinate legal acts.

However, we should pay attention to one of the most controversial issues that occur in expert-investigative practice when investigating fraud: the completeness of the information presented in the expert's conclusion. Given that among fraudsters, there are individuals with high intellectual level of development and that information, contained in the research part of the expert's conclusion has a specific character the fraudsters could use it subsequently for the criminal purposes. We consider it appropriate to compose one of the copies of the expert's conclusion in condensed form for the ordering party. The second copy shall be composed in expanded form, where the research part presents in detail all of the processes, methods, features, underlying the conclusion. Complete copy of the expert's conclusion shall be stored in the archive of the expert institution, where the investigator could acquaint oneself with the conclusion if necessary.

Thus, there are several problematic issues when using the expert's conclusion in the investigation of fraud. In addition, criminal and procedural law does not clearly define its individual aspects, we pay attention to utilization by investigators and by court of the procedural and nonprocedural forms of expert knowledge (consulting assistance, expert questioning, presence during examination, etc.) that can help with correct assessment of the expert's conclusion and using it as a source of evidence.

Key words: *forensic investigation, expert's conclusion, the structure of the expert's conclusion, the content of the expert's conclusion.*

Надійшла до редакції 23.09.2014